

KOVÁCS ISTVÁN

A gyermekkor tündöklete

KORAI ÖNÉLETRAJZ

Találkoztam egy emberrel, aki nem tagadta, hogy babonás. Úgy vettem észre, még büszke is volt rá. Baba néni férje, Oszci bácsi. Akinek a nevét nemegyszer hallottam a rádióban. De közölte velem, hogy az nem ő, hanem egy zeneszerző: Schubert. Oszci bácsi is Schubert volt, és Baba néninek is ugyanez volt a neve. De nem voltak unokatestvérek, még csak távoli rokonok se. Nem született volna piros szemű gyermekük. Bemutatkozó látogatóba jöttek hozzánk. Pedig anyám ismerte Oszci bácsit, amikor még nem volt a férje Baba néninek, a Nevelőpajtásnak. De most úgy jöttek hozzánk, mint férj és feleség. És Oszci bácsi ekkor mondta, hogy ő babonás. Sok mindenben hisz, amiben most tilos. Például abban is, hogy a pókháló jó a sebre. Mert penészgombás. Meg a föld is gyógyíthat. Amikor munkaszolgálatos volt, előfordult, hogy a sebre nem tudtak mit tenni, csak cigarettapapírt, rá egy kis földet, s valamiféle ronggyal bekötötték a sebet. És amikor kivégezni hajtották őket (nem volt idő az agyonlövésükre, mert német és nyilas őreik nyomában és így az ő nyomukban is ott jártak a szovjetek), az úton meglátott egy patkót. Lehajolt érte, és a zsebébe tette. Pedig veszettül nehéz volt. Társai meg azt hitték, hogy a félelem elvette az eszét. Hogy fél órával a meszesgödör... mit meszesgödör, a *puszta* gödör előtt vassal rakja tele a zsebet. Mintha az felfogná a neki szánt golyókat. De az oroszok a sortűz előtt beérték, ki- és felszabadították őket. A németek és a nyilasok megpuoltak, ők megmenekültek. Szerencsájük volt. Oszci bácsi meg volt győződve róla, hogy mindnyájuk megmenekülése az ő szerencsepatkójának köszönhető.

Oszci bácsiról már korábban is hallottam. Hogy nemcsak babonás volt, hanem mulató is. Egyszer, amikor bezárt a Mocsnek, akkor a cigányzenekar is felszállt a 22-es buszra, s a Szép Ilonkáig húzták neki. Az utolsó buszon. És a cigányok a szolgálati járattal tértek haza. Oszci bácsi meg velük vissza. A szolgálati járaton is zenéltek. A „Nyáreste volt, pacsirta szól a fán”-t húzták – télvíz idején. Amikor Oszci bácsiék elmentek, anyám megdicsért, hogy tapintatos voltam, s nem kérdeztem meg, mi az a munkaszolgálatos. Mire én azt válaszoltam, ha nem tudom, úgyis megkérdeztem volna. Mindenről akarom tudni az igazat. Csakis az igazat.

Fél év múlva viszonztuk Baba néniék látogatását. Vacsora után Oszci bácsi megkérdezte anyámtól, tudja-e, miért keresztelték Borbálának. „Takarékosságból” – felelte anyám. Pont Borbála-napon látta meg a napvilágot. Ködös volt. De a szülei határozottan túlzásba vitték a spórolást – az ő kontójára... Születés-, névnap, Mikulás – egyszerre elintézve. Tőlem erre azt tudakolta, mikor születtem. „Budapest...” – daráltam volna máris, de közbevágot: „... az évszám nem fontos.” „... augusztus 19-én.” Mire ő: tehát Huba-napon. Akkor miért nem Huba lettem. „Se Huba, se Töhötöm – mormogtam durcásan. – Legfeljebb Árpád vagy Előd.” Apám emlékére neveztek el Istvánnak – felelte anyám olyan hangsúllyal, amelyből sütött, hogy ez csak természetes. Különben, ha pár órával nem korábban kíváncszom világra, István-napon

születtem volna. Szent Istvánkor. „Az ország első emberének emléknapiján – tette hozzá elégedetten. – Az Alkotmány, az új kenyér ünnepén” – egészítette ki ösztönösen. Akkor Budakeszin én nyújthatnám át az új kenyeret Rákosi Mátyásnak – paskolta meg az arcomat Oszi bácsi. „Csak barackot meg hullott agancsot adhatnék Rákosi pajtásnak – incselkedett a bennem fészkelődő kisördög –, mert Budakeszin nincs búzamező, csak őszibarackos és állami vadvédelmi terület... De tudom, hogy Rákosi Mátyás az ország első embere.” Oszi bácsi a rá jellemző lassú, nyugodt hangon azzal folytatta, hogy a világ első embere Ádám... És, hogy magábanvalóan minden ember az első, aki valaha világra jött és jön. Voltaképpen minden ember Ádám. „Ha lánynak születik, akkor is?” – kíváncsiskodtam én. Mintha okvetetlenkedésem meg se hallotta volna, a város hegyein túlra pillantva folytatta: „Ádám... számjegyekkel kifejezve Negyvennégy... vagy – kicsit elgondolkodott – ...Negyvenöt.” Ezt, furcsa módon, magától értetődőnek éreztem: „Jó, nem bánom. Legyek Ádám. De az én nevem számjegyekkel kifejezve inkább Negyvennégy legyen. Én akkor fogantam: a halál hónapjában... negyvennégy novemberében...” – mondtam öntudatosan. „A halál évében...” – bukott ki önkéntelenül Oszi bácsi mozdulatlan ajkai közül. „Ha Negyvenöt Ádám, Negyvennégyben Éva is benne van – borzongtak bennem a jövőendő több évtizedes messzeségéből visszhangzó szavak. – Mert a két szám közötti eltérés csak egy. Vagyis a negyvennégy és a negyvenöt között bordányi a különbség. A Negyvennégy nekem az emberpár számjele. A bukott emberpáré. Bűneiké... És a fogantatásé... Fogantatásomé...” Oszi bácsi erre olyat mondott, amit nekem még soha senki: „Okos fiú.” És megismételte: „Negyvennégy”. „Legyen a neve Negyven4” – suttogta időben és térben messziről, ismeretlen nyelven valaki. Egy költő, akiről csak később tudtam meg, hogy a keresztnéve Ádám. „Ez hazámban mágikus szám...” – visszhangozta valaki más.

El kellett mennem otthonról. Anyám azt mondta, hogy csak három óra eltelte után jöjjenek haza. Ez a három óra nekünk pénzt hoz, nekem katonát. Legyek okos. Ne szóljak senkinek róla, mert baj lehet belőle. Okos voltam. Három és fél óra múltán mentem haza. Már szürkült. Éppen akkor nyílt meg a lakásunk ajtaja. Anyám hajolt ki s nézett körbe. Sápadt volt. Megijedtem a látványától. Beszűkült látóteremben megjelent egy férfi – homlokába húzott kalappal, felhajtott körgallérral. Orvos volt. Látásból ismertem. Ügyet se vetett rám. Szapora léptekkel tűnt el az épületből kiszögellő gyógyszerraktár-templomhajó mögött. Amikor az ajtóhoz értem, ismeretlen nővel találtam magam szembe. Egy nővér, anyám barátnője fogta a karját. Támogatta. A nő falfehér volt, s láthatóan nehezebbre esett a járás. Mosolyogni próbált, de ez annyira sem sikerült neki, mint egy világra csodálkozó csecsemőnek. Kórházzzag volt a szobában. És csupa szomorúság.

Unokabátyám, Kecskés Jóska volt a példaképem Mezőcsáton. Verekedni és rádiót csinálni is tudott. Olyat, amit fülhallgatón át lehetett hallgatni. Olyankor csöndnek kellett lennie a szobában. Tizenkét éves volt. Úttörő. De mintha füttyült volna rá. És csúnyán beszélt Rákosi Mátyásról. Kedvtelve és nem kis irigységgel nézegettem bélyeggyűjteményét. Volt benne egy Rákosi-sor is. Kétségtelen, akadtak szebb történelmi sorozatok az albumban. Például a csupa nagy alakú bélyegekből álló Rákóczi-szabadságharc-sorozat. Azt szívesebben elfogadtam volna. Az egyik bélyegen Rákosi búzakaralászt nézegettem elmélyülten és mosolyogva. Jóska, látván, hogy én is elmélyülten és mosolyogva nézegetem a búzakaralászos bélyeget, megkérdezte tőlem, tudom-e, hogyan készült. Ismerem-e az előzményeket? Nem értettem teljesen a kérdést, de azt pontosan tudtam, hogy „nem”-et kell mondanom. „Pedig itt falun mindenki tudja – fagyasztotta le rólam a mosolyt megrovó hangsúlyával. – Vitte, vitte a fekete gépkocsioszlop Rákosi Mátyást, nem az Ópe-renciás-tengeren túlra, sajnos, hanem a

Tizántúlra, egy minta-államigazdaságba, ahol már pingálták zöldre a park fűvét és pirosra a pozsgát az emberek arcán, s persze gyakoroltatták a jókedvet meg a vastapsot. Tanulták a kérdéseket. Egyszer csak elkapta Rákosit a szapora fosás. Hogy össze ne szarja magát a fekete autóban, leállt az egész kocsisor, ő meg berohant a gabonatóblába. Az ávosok meg utána, nem azért, hogy elfogják, hanem hogy őrizzék. De elfelejtették utánavinni a Szabad Népet, így ő csak kalászcsutakkal tudott segget törölni. Jődögél kifelé Rákosi a búzamezőről, mint aki jól végezte dolgát. Hát jól végezte, mert nem szarta végig az inát. Meg-megáll, vizslatja a gabonát, mintha értene hozzá. Mintha csak ezért lett volna a nagy rohanás. Mivel szarragacsos ujjaira tapadt egy kalász, azt szagolgatja elmélyülten. Közben meg a seggnyalók körbefényképezték. A fényképről meg bélyeget csináltak. Ez a búzakaralászos bélyeg szaros keletkezéstörténete.” Igyekeztem palástolni döbbenetemet Jóska szavai hallatán. A Mocsnek budijában már én is láttam szénporos feliratot, amely csúnya dologra kéri Rákosi pajtást: „Itt voltam én, nem más, nyald ki a seggem, Rákosi Mátyás.” De ez nem történet volt, hanem annak bizonyítéka, hogy a reakció már a klozetben se nyughat. Ott is kifejtí romboló aknamunkáját, ahelyett, hogy magát meghúzza végezné kis- és nagydolgát. Jóska is reakciós volna? De hát nem *kulák* és nem *nagyfőkösök* a szülei. Oly csúfondárosan mondta el Rákosi futását a búzamezőn, mintha bemagolta volna. Mintha könyvből olvasná. Kitől tanulhatta? Ki mesélte neki? Zsanét néni nem, Jóska bácsi még kevésbé. Akkor hát ki? Tudtam, hogy Jóska bácsikáját, akit szintén Kecskésnek és Jóskának hívtak, Mezőcsáton és a környező falvakban szinte minden lagziba meginvitálták, mert köszöntő verseket tudott írni, vidám történeteket mondani. Róla mondták azt, hogy *kula*, illetve hogy *kulák*, pedig csak egyedül volt. Minden földjét elvették, s őt magát kis híján be is zárták. Már csak a szőlőben álló tekintélyes présház emlékeztetett egykori jómódjukra. Biztosan ő írta ezt a csúfolódó történetet Rákosi pajtásról. Jóska meg bemagolta. És most sorra elmondja a nagyoknak, akikhez engem soha nem akar magával vinni. A nagyok szüleinek, ismerőseinek? Az ismerősök szüleinek, azok ismerőseinek? Hogy a nagyoknál is nagyobbak lássák. Mert Jóska állandóan a nagyobbakkal volt. Gombfocibajnokságot szerveztek. Szabályosan kirajzolt furnérlemezpályája volt, gézhálóból és vastag drótból készített arányos kapukkal. A Honvédnek, Vörös Lobogónak, Kinizsinek, Dózsának, Diósgyőrnek, Dorognak, Törekvésnek festett csapatok meccsek előtt mind ünnepélyesen felsorakoztak. Kavicsokkal megtömött gyufaskatulya volt a kapus, de az is ugyanolyan színre festve, mint a gombok: Puskás, Kocsis, Czibor... A festék miatt nehezebb volt a lopott gombokat azonosítani, és Puskást, Kocsist, Czibort meg a többieket visszavarni a ballonkabátra, öltönyre, blúzra, bekecsre. Engem Jóska csak a gombfocimeccsekre vitt magával. A meccseket pártatlan bíró vezette. Semleges. Svájci.

Új gondnoka lett a szanatóriumnak. Szabó Dénes bácsiék elköltöztek. Észrevétlenül. Rajtunk kívül hamar elfelejtették őket. Talán azért, mert az új gazdasági igazgatót, ahogy ettől kezdve a gondnokot hívták, pillanatok alatt megszerette mindenki. A közepes növésűnél alig volt magasabb, s majdnem kövér, de mégsem az. Ekkor már híre ment, hogy Rákosi Mátyásról nem szabad volt azt írni, hogy alacsony, kövér, köpcös. Egyetlen módon lehetett testalkatát jellemezni: zömök. Récsey Dezső bácsi nem volt se alacsony, se kövér, se köpcös, se zömök. Dezső bácsi Dezső bácsi volt. Egészen hátrafésült, szinte fejbőrre tapadó, kicsit hullámos haja és enyhén érdes, kedvesen salamonbélás hangja tette azzá. Mindezt még azzal a legfőbb jellemző jeggel kell kiegészíteni, hogy nem volt párttag. Gondnok, mi több, gazdasági igazgató – és nem párttag. Ennek hamar híre ment, különösen a kertészek, fűtők, takarítók, betegszállítók, műtősök, műszakiak, tanműhelyesek körében. A szanatóriumban a kétkezi munkások közül került ki a legkevesebb párttag, kommunista. Dezső bácsi említett érdes orgánuma ellenére a világ legtermészetesebb hangján tudott mindenkivel beszélni. Rendet és

munkát követelt. A gyakorlatban sohasem kellett követelnie. A szanatórium farsangi bálján legszebb öltönyében feszítve ő konferált. Műsorvezetőként bemutatkozva azonnal hangulatot teremtett: „A háború utolsó éveit Törökországban éltem át és éltem túl. Üzletemberként. Több török famíliával összebarátkoztam. Hozzájuk bármikor mehettem áruért. Nekik bármikor kínálhattam árut. Tudják, hogy a muzulmán nők arcát kendő, törökül csáder fedi. De nem hordanak bugyit. Egy alkalommal az egyik gazdag török családnál a mozaikkal kirakott folyosón eltévedtem. Mindenütt önmagammal találkoztam. Nem csoda, hogy zavaromban véletlenül éppen a hárembe nyitottam be. Ott találtam egy tucat török asszonyt. Mindegyikük kíváncsian fordult felém. Nem volt rajtuk csáder. Megjátszott rémületükben a szoknyájukat kapták arcuk elé. Elképzzelhetik, hogy én jobban kővé meredtem mindattól, amit ott egyszerre láttam, mint ők tőlem.”

Dezső bácsi nálunk a sekrestyében tartotta egyik öltönyét. Amelyikről állítólag a családja se tudott, pedig Törökországból hozta. Azért tartotta nálunk, hogy bármikor színházba tudjon menni. Kétszemélyes színházba, ahol ő volt a férfi főszereplő. A női főszereplők állandóan cserélődtek. Az újak sohasem sülték bele a szerepükbe. Engem nem feszélyezett a szekrényünkben lógó öltönye. Az igazi férfiöltöny. Egyrészt mert nem anyámnak udvarolt, így zavartalanul szerethettem őt. Ő is engem. Másrészt – és ez a fentebbiekkel függ össze – fürdőszobát csináltatott nekünk. A sekrestyén belül, amely vagy öt méter magas volt. A két és fél méter magas fürdőszoba födémezett tetején vertem tanyát. Szobám volt a szobában – a szoba tetején.

Szanatóriumi Mikulásnak is Dezső bácsi öltözött be. Mielőtt kiosztotta az ajándékokat és a virgácsokat, bekérte mindegyik szülőtől gyermeke jellemrajzát. Volt, akiét nem, mert ismerte, mintha a sajátja lett volna. Borsay Anóka ötéves volt, s mivel állandóan a kocsisok nyakán lógott, bakján ült, rettenetesen csúnyán beszélt. Csodájára jártak, hogy a főorvos úr fia, kicsi kora ellenére, mennyire felnőtteket túlszárnyalóan tudott szentségelni. A Mikulás bácsi megdorgálta; „Hallom, hogy már korodat meghazudtolóan jó vastagokat tudsz káromkodni. Ezen a téren bizonyára sokra viheted. De nemsokára kezdődik az iskola, s mi lesz, ha a tanító néni majd ötszázszor leírhatja veled: »A párosodásra vonatkozó igék használata szóban szigorúan tilos, és a gyakorlati megvalósításukkal se szolgálható más, mint a népszaporulat.« Ezért jobb, ha már most megszoksz a használatukról. Megígéred?” Anóka egyre csak vonogatta a vállát. Nekem meg azt mondta a Mikulás, hogy ne hamisítsak ötösöket a füzetembe, mert az értük kapott agyagkatonák nem nyerhetnek csatát.

A farsangi bál után, ami véletlenül egybeesett egy moszkvai pártkongresszussal, a huszadikkal vagy a harmincadikkal – mint a filmhíradóban hetek múlva láttuk –, letartóztatták a szanatórium legjobb műszerészét, mert azt mondta Sztálinra, hogy postarabló. A személyzetis helyett Tibor bácsi járt a dolognak utána, s hogy megtudta, miről van szó, kifejtette a nyomozóknak, hogy szerinte a feljelentőnek rossz volt a lelkiismerete. Emiatt vagy készakarva félreértette a műszerészt, vagy egyenesen ő gondolta Sztálin elvtársat útonállóknak. Ha nem hiszik a tisztelt hatóságok, azonnal küldjenek helyette más műszerészt, mert nincs, aki az oxigénpalackot beállítaná, és mi lesz, kit fog terhelni a felelősség azért, ha sorra halnak a betegek. Ő kit jelentsen fel majd emiatt? A feljelentőt? Másnap szabaddábra helyezték a műszerészt.

Nyáron a Riskó és a Kardos család háromnapos kirándulásra ment a Pilisbe Récsey Dezső bácsi vezetésével. Dezső bácsi, mint fogadott fiát, engem is magával vitt. Elvittek volna Tibor

bácsiék is, de elég volt nekik a négy gyermek. Zolit, Dudust, Gézát, Kardos Kukit meg engem Dezső bácsi azzal biztatott, hogy vezessünk naplót, s a legjobbat meg fogja jutalmazni. Csuti kimaradt a naplóírásból, mert még csak hároméves volt. Pomáizról indultunk, Dobogókőre, a Lajos-forráshoz mentünk, s Dömösnél kötöttünk ki – nem hajón, hanem teve mód gyalog –, ahol megfürödtünk a Dunában. Dezső bácsi egész úton arról beszélt, hogy a cserkészlet micsoda nagyszerű mozgalom volt. Az úttörőmozgalom annyit ér, amennyit a cserkészletből átvett. Egy alkalommal a vacsoráért kígyózó sorban Teleki Pál, a miniszterelnök és főcserkész éppen ömögötte állt, s ugyanolyan csajkát tartott a kezében, mint a többiek. Ugyanazt és ugyanolyan adagot is kapott. És hogy Teleki Pál a cserkészmozgalmon belül semmiféle megkülönböztetést nem tűrt meg. Ott mindenki egyenlő volt a másikkal. Ezt az elvet szomorú haláláig megőrizte. És megőriztette a gyakorlatban is.

Nehezemre esett a járás, pedig nem fáj a lábam. Még képtelenebb voltam ülni. Megnyugvást csak a fekvés jelentett. Ha úgy tettem, mint a szülő nők, ahogy egy orvosi könyvben Zolival láttuk. „Öregem, neked végbelsőpolyod van. Föl kell vágni, ki kell tisztítani” – mondta Tibor bácsi, miután megvizsgált. „Meg kell operálni?” – kérdeztem riadtan. „Az is mondhatnánk. De ne félj, rövid ideig tart. És elaltatunk.” „Kloroformmal?” „Igen.” Ez egyszerre nyugtatott meg, s töltött el izgalommal, mert a kloroformnak semmihez se hasonlítható bűze volt. „A kloroformot ki találta fel?” – kérdeztem azzal a bevallatlan szándékkal, hogy önmagam váratlan feszültségének, pontosabban félelmének eloszlatása végett beszélgetésre kényszerítsem Tibor bácsit, aki a szakácsokéhoz hasonló, bár teljesen fejre simuló fehér sapkát viselt. Nyakában gézálarc lógott, ami semmiben sem hasonlított a gázálarc-hoz. „Az amerikaiak. Több mint száz éve. De eredetileg az indiánok” – felelte. Szavai kissé megleptek, hiszen a gőzgéptől a rádióig szinte mindent az oroszok találtak fel. A gőzgépet Pulzonov, a rádiót Popov, a géppuskát Makszimka. A kloroformot miért nem ők? Tibor bácsinak nem jeleztem kételyeimet, mert amit ő mondott, szentírás volt számomra. Különösen most, hogy tőle reméltem gyógyulásomat. „Képzeld, akkor még a sebészek frakkban, cilinderben operáltak. Különösebb bemosakodás nélkül. Összepocsolták volna a frakkot.” Frakkos, cilindres embereket láttam a Ludas Matyiban, de nem műtőasztalt álltak körül. Ha éppenséggel asztalt, az inkább kártyaasztal volt, s körülülték. Szivarozva. Az asztalon egy halom, S-betűvel megjelölt bankjegy hivalkodott. A szanatóriumban dolgozott egy könyvelő. Árpi bácsi. Tibor bácsi után a leghíresebb ember. A szanatóriumban... Amikor egyszer megláttam körgalléros, kissé hajlott alakját, anyám nagy tisztelettel hozta tudomásomra, hogy az az ember, aki ott megy, író. Már két cikke jelent meg a Ludas Matyiban. Nem gondoltam volna. Hogy író. Úgy bólogatott menés közben, mint a csirkék, amikor a szemeket kapkodják. Méltóságteljes biccentéssel fogadta köszönésünket. Mint egy igazi író. Petőfit másnak képzeltem. „És tudod, a kloroform alkalmazása előtt mennyi ideig tartott egy operáció? Addig, mint az álom” – adta meg rögtön saját kérdésére a választ Tibor bácsi, aki beszédesebb lett, mint reméltem. „Vagyis egész éjjel...” – egészítettem ki utolsó mondatát. „Az álom néhány másodpercig, legfeljebb egy-két percig tart. 1846 előtt minél gyorsabban operált valaki, annál híresebb volt a szakmában. Villámgyorsan kellett operálni, mert nem tudták elkábítani a beteget.” „Tibor bácsi is híres sebész. Egyszer meglestük, hogyan operál – mutattam a műtő felső, nem tejüveges ablaksorán túli tölgyre, amelynek dús lombja eltakarta az eget s a leskelődőket. – Arról a fáról, mint a baglyok.” Rögtön eszembe jutott, hogy inkább sast kellett volna mondanom, mert a baglyok nappal nem látnak. „No jó. Még túl kell esned egy-két laboratóriumi vizsgálaton. Majd beszéllek anyáddal. Holnap délután megcsinálom. Nem itt, hanem a kötözőben.” Úgy mondta: „megcsinálom”. Az valóban nem hangzott olyan ijesztőnek, mint a „megoperállak”.

Gézmaszkot tettek az arcomra. Hasonlított a szájkosárra. Ráfújtak valamit... Kloroformot. S közben hallottam Tibor bácsi hangját: „Pista, számolj! Pista, számolj! Pista, számolj!” Nehezemre esett a számolás. Traktorok zúgtak és remegtek bennem. Az igrici gépállomás összes masinái. Hol távolodó, hol közeledő lármájukon át mindent hallottam, ami körülöttem történik. Hallottam: „Jódot kérek. Szikét kérek. Tampont kérek.” És máris elfelejtettem. Pontosabban, nem elfelejtettem... Az emlékezet végtelen szalagként keringett bennem, s amit belőlem magával ragadott, váratlan hozta vissza. És ezt természetesnek éreztem. Mindegyre csak az arcomra boruló maszk körém táguló géz-szitáját láttam, amely hirtelen bűvárharangként borult reám. Minden fehér lett, szürkésfehér vagy fehéresszürke. A szanatórium melletti kőporbányában találtam magam. Hatalmasabb volt a valóságosnál. Az egész végtelen térséget belebegte a por, szemcséi a levegő apró üveggömböcskéit súrolták, hogy tisztábban lélegezhessek. Rózsaszín párdac került az utamba, de nem féltem tőle. Biztosan álmom őrizte eddig. Előttem ment, de nem követtem. Mégis akaratlanul mögötte jártam. A bányát lezáró kacsaringós szemhatáron hárman bandukoltak – se távolodva tőlem, se közeledve felém. Kettejüknek égbemetszően kirajzolódott árnyalakja. Az egyik kámzsaféleséget viselt a fején, a másiknak babérkoszorú övezte homlokát. A harmadik személy nekem szembejőve követte őket. Nem úgy, mintha folyvást oldalazott volna, hanem felém jött, de mindegyre az ő nyomukban maradt. Hosszú haja október aranylós uszályaként lebegett utána. A selymesen lebegő poron is átütöttek arcvonásai. Felismertem bennük Őt. Egyre csak jött, és ment is egyre. Nem lassíthattam lépteim, és szaporítani se akartam őket. A műtőasztalon feküdtem, hogy a tudómba tokosodott aknaszilánkot eltávolítsák. Nem mintha fájna volna, de amióta megmozdult, és a szívem felé vándorol, testemben-lelkemben éreztem a genny szagát. Képtelen voltam előle kibújni a bőrömből. Feküdtem a műtőasztalon, s ahogy a szike megbontotta a szilánk méhburokját, fénylő puszták mélységes csordakútjába ereszkedtem alá. Nem kávák gyűrűjében, hanem mohás kövekből négyszögletesre kirakott falak hasábjában lebegtem. A víz koromfekete volt... Nem csillogott, de éreztem, hogy tükrének szurokfoncsorát elérve megláthatom magam. Mielőtt feketén csobbanva a mélység hártáját átütöttem volna, egy horgony jelent meg arcom előtt. Tudtam, fölülről vetették utánam, s meg kell ragadnom. Úgy cselekedtem. Ahogy a horgony emelkedni kezdett, s függőleges testhelyzetbe billentem, világosodni kezdett a mélység fekete négyzete. Úgy, ahogy fölkel a nap. De sokkal megnyugtatóbban. Én görcsösen kapaszkodtam a lassan fölfelé kúszó horgonyba, s alattam mind tündöklőbb lett a mennybolt. A sziporkázó verőfényen át, amely simogató volt, és nem vakított, egyszer csak kirajzolódott Krisztus arca – megsokszorozódva a végtelen tükörben. Megláttam határtalan térbeli jelenlétének forrását. Szerettem őt. Most mégis fájna valóságát látnom. Rázuhanhatok, ha a horgonyt eleresztem. És távolodva tőle még riadtabban fogtam ágait. Mert halált jelent az összetört tükör. Így emelkedtem a négyszögletes kút mellvédje fölé, s előbb a kőporbányában, majd a műtőasztalon találtam magam. Tibor bácsi megpaskolta arcomat. „Csak ennyi volt.”

Sárga röntgenfilmtartó mappa hevert az asztalon. Múltkor egy tüdőfelvétel hátlapján furcsa, ijesztő rajzot láttam. Egy hajó fedélzetén meztelen férfiak rohangásznak, ülnek, fekszenek a legelképezhetőbb testhelyzetekben. Mindegyikük mozdulata csupa szenvedés. Az is, amikor egyik a másikat ragadja meg, hogy segítsen neki, vagy fájdalmát megosztva vele érezze őt. A legérdekesebb az volt, ahogy fekete ceruzával a rajzoló az iszonyú fényességet ki tudta fejezni. Szinte vakított. Egy meztelen ember a fedélzet közepén akárha a napfelkeltét köszöntötte volna. De érezhető volt, hogy az nem napfelkelte. Valami más. Vagy ha napfelkelte is, egészen közélről az. Testközélből. És így az már szinte alkonyat. Az élet

ellobbanásszerű alkonya. Kérdeztem anyámat, mit ábrázol a kép, mert mintha érteném, de mégsem értem. Anyám elmondta, hogy az amerikaiak atombombákkal kísérleteznek a Csendes-óceánon. Nemrégiben egy japán halászhajó közelében robbantottak. És a halászok mind sugárfertőzést kaptak. Fehér lett a vérük. Perzselően fehér. Egy beteg rajzolta a képet. Egy gyógyíthatatlan tüdőbeteg. Aki azóta meghalt. Azért tehát a hálót markoló kezek s a félig a fedélzetre húzott hálóban vergődő emberek! Most már értettem, miért meztelen mindenki. Leégett róluk a ruha, és csupa sugárfekély a testük. A mentőövre már csak nekem volt szükségem, azért, hogy a hajó nevét leolvashassam: Isikini. Tetszett a kép. Ha egy ilyen kép egyáltalán tetszhet. Úgy tetszett, hogy megrendített. Gondoltam, a beteg művész egy másik rajzát hozta el anyám a röntgenfilmtartó mappában. De nem. Papírok voltak benne. Kiráztam őket. Kisebb-nagyobb méretű dokumentumok, fotók hullottak az asztalra. Kórlap, zárójelentés, különféle igazolványok, önéletrajz, válási végzés, születési anyakönyvi kivonat. Bor Ida, született 1932-ben Hódmezővásárhelyen. Egy vastagabb irat sehogy se akart kihullani, mert majdnem ugyanolyan széles volt, mint a filmtartó. Beszorult. Mint szálkát a sebből, megpróbáltam kihúzni. Még csak egy része került ki a furcsa keretből, s látszott, hogy fotó. Zsinórirással írt, katonásan rendezett betűkkel ez állt össze: Magyar Szabadságharcos Szövetség. A fénykép egy motorkerékpáron ülő nőt ábrázolt. Egyenruhában. Nem is ült, hanem inkább állt, mert a motor nem gurult, nem ment, nem robogott, hanem állt egy helyben. Vezetője, hogy el ne dőljön, két oldalról kitámasztotta nadrágos lábával. Persze lehet, hogy a motort igazából az vezette, aki a fényképet csinálta. De tudtam, hogy nők is vezetnek motorkerékpárt. Hallottam egy oldalkocsis versenyzőpárosról. Házasok voltak. Majdnem minden versenyt ők nyertek meg. Igaz, hogy nem a feleség vezetett. Mégis az ő érdeme volt a győzelem, mert elképesztő vakmerőséggel dőlt-hajolt ki és be. Míg a végén a derekát szét nem vágta egy magasabb útpadka. A motoron ülő-álló nő mosolygott, és szép volt. Mögötte óriási, sarkig tárt ajtók. Szinte elnyelték az épületet. Tűzoltószertár lehetett. Kérdeztem anyámat, kié ez a sok dokumentum meg fénykép. Majd meglátom. Méghozzá ma. Vendégünk lesz. A szanatórium új kultúrosa, aki eddig a Korányiban feküdt, s most, hogy meggyógyult, itt fog dolgozni a Fodorban. Ida néni. Elvált asszony. A rekamiéja, dohányzóasztalkája, két fotelje itt van a bútorraktárban. Mi fogjuk megvenni. Részletre – tette hozzá anyám fellelkesülten. „Huszonhárom éves, és már elvált asszony?” – kérdeztem meglepetten. „Te meg ezt honnan tudod?” „Annyinak látszik a fényképen” – mutattam a motoros fotóra. „Te meg mit kutakodsz más iratai között? Mi vagy te, nyomozó?” „Nem kutakodom, csak odébb akartam tenni ezt a sárga mappát, s ez kiesett belőle. Kívül a borítékon meg az áll, hogy Bor Ida.” Este az *Egri csillagokat* olvastam, s természetesen Bornemissza Gergely akartam lenni. Kopogtattak a sekrestyeajtón. „Tessék!” – mondtam megjátszott kelleltlenséggel. Éreztem, hogy Ida néni. Ő lépett be. Pantallóban, drapp pulóverben. Anyámtól vette, azért ismertem a drapp színt. Anyám a szemfelszedésen kívül pulóverárusítással is foglalkozott. Egy pesti kötődéstől időnként hozott nyolc-tíz darabot. Mindegyiket felvette, hordta egy-két napig, aztán vizes ruhán átvasalta, s újként eladta. Közben női környezetét a guta ütögette, hogyan telik anyámnak nap mint nap új pulóverre. Ida néniét is hordta egy-két napig. Most visszamenőleg dühös voltam érte. Úgy éreztem, kicsit becsapta... A barátnőjét. De miért nem anyámat pártolom egy idegennel szemben? „Szerbusz! Te vagy István. Én meg Ida néni vagyok. Bor Ida” – mondta a világ legtermészetesebb és legcsengőbb hangján. Kedvesen. Mosolyogva. Süvítő ívű, nagy, barna szemmel. Kócos csigában homlokába bukott egy hajfürtje. Ahogy arcomhoz közeledett, aranytölcsért formáló örvénynek láttam. Elnyelte pillantásomat. Megpuszilt. Bár ne tette volna! Gyereknek nézett. A sekrestyébe besütött a délutáni nap. Ő háttal állt a fényzőnnek. Hosszú nyakának metsző rajzolatán jatagának éle villogott. Szerettem volna ujjamat végighúzni pengéjükön. Hogy lássa kiserkenő véretem. Szerelmes

voltam belé. Mint Vicába Bornemissza Gergely. De annál valóságosabban. Nem tudtam megszólalni. Kérdésére eldadogtam, hogy az *Egri csillagokat* olvasom. Igen, van már könyv, amit olvastam. Verne Gyulától többet is. Szerettem volna, ha nem kérdezi meg, hogyan tanulok. Megkérdezte. És közben mindvégig mosolygott. De nem úgy, mintha mosolyogna. Úgy könnyű. Úgy mosolygott, hogy egyáltalán nem mosolygott. Ez akkor derült ki, amikor valóságosan is mosolygott. Amikor nem mosolyogva mosolygott, szebb volt. Lázasan számoltam magamban. Én tízéves vagyok, ő huszonhárom. Csak tizenhárom év a korkülönbség. Hiába Lala bácsi vőlegényképző kurzusai, akibe én szerelmes voltam, azt rögtön el akartam venni feleségül. Nevelőpajtással kezdve a sort, Ida néni folytatva. És befejezve – gondoltam. Láttam Mezey Máriát a Mocsnekkal szemben buszra várni, s előfordult, hogy a 22-esen is. Áhítattal ejtve ki a nevét, róla mondták, idősebb a férjénél. Ida néni is az lesz.

A baj, a rám nézve végzetes, az volt, hogy Ida néni fülig beleszerelmesedett egy könyvet kikölcsönző betegbe. Nem lehetett véletlen, hogy az *Egri csillagokat* vette ki, amelyet – mint hallottam – hosszú idő után akkortájt adtak ki újra először. Illetve nem először, hanem újra. Ákos bácsi, a könyvmoly, orvos volt, de most beteg. Súlyos. Nyitott tüdősipoly gyötörte. A szó szoros értelmében. Angolosan jóvágású, van benne valami lordos – suttozta izgatott elragadtatottsággal Ida néni anyámnak egyszer, amikor nálunk aludt. A saját rekamiéján, illetve a közösön, mert még csak akkor fizettük ki az első részletet. Mivel azonban a mi lakásunkban volt, tekinthettük volna kizárólagosan a miénknek is. Akkor, azon az estén vagy éjjelen tudtam meg, hogy Ákos bácsinak mi a baja. Bármilyen illetlenek és méltatlannak éreztem is azt, hogy az ember szerelme után leskelődjék, én bizony meresztettem a szemem, amikor Ida néni vetkőzött, de csak a pulóverzizegést láttam. Valóban láttam, mert szikrákat szórt. De nem olyanokat, mint a tűz. Ida néni anyám iránti barátságának fontos része volt az, hogy Ákos bácsival a mi lakásunkban, de a saját bútorán tudjon randevúzni. Előbb percekre, majd órákra, később egy-egy éjszakára is. A bútortörlesztés másfél év múlva, 1957 tavaszán járt le, így akárhogy csűrjük-csavarjuk, neki több köze volt hozzájuk, mint nekünk. Akár úgy is dönthetett volna, hogy miénk a fotel, övé a rekamié. Ez jobb arány, mint az *Adj, király, katonát!*-ban a *Miénk a vár! tiétek a lekvár!*... Mindez csak bennem merült fel gondként. Addigra már megismertem Ákos bácsit. Tényleg érdekes ember volt, nem ártana, ha én is olyan lennék nagykoromban: angolosan jóvágású, lordos. Egyelőre még anyámra hasonlítottam. Aki szép volt, de nem angolos, hanem tatáros. Mint szinte mindenki Igriciben. Amikor bemutatkoztam Ákos bácsinak, rögtön felajánlotta, hogy tegezzem. Ezzel egy kicsit lefegyverzett. Vagy megvásárolt. Megvesztegetett. De lehet, hogy ezt csak Ida néni miatt éreztem így. Ő, Ákos bácsi volt az első igazi felnőtt, akit tegeztem. Johannat nem számítva. De ő nem volt beszámítható felnőtt. Néha együtt vacsoráztunk, s vasárnaponként – nagy ritkán – ebédeltünk is. Ilyenkor mintha időnként eltorzult volna az arca. Az oldalához nyúlt. Akaratlan kajánság kerített hatalmába: túlélem őt. Lepleztem keserű kárörömet. Később már szégyelltem is. Megszerettem őt. És közben rájöttem, hogy valakit úgy is lehet szeretni szerelemmel, hogy csak gondolatainkban jelenvaló. S ha a valóságban néha megjelenik, az olyan, mint az álom. Mert akkor is magával sodor egy végtelenből érkező, váratlan és fájón boldog áramlat, a lélek Golf-árama, ha rágondolunk. És megkerüljük vele a világot...

Ida nénibe többen is szerelmesek voltak. A sofőr, nem Puskás bácsi, hanem a betegszállító kocsisofőrje, aki már ötször vált és nyolc gyereke volt, azt mondta, hogy Ida néniért ötven feleséget és kétszáz gyereket tudna otthagyni. E vallomásával, bár az őszinte volt, nem tudta levenni a lábáról Ida nénit. Neki csak Ákos bácsi létezett. Nekem meg ő. Bár nem úgy, mint

neki Ákos bácsi. 1955 Mikulását együtt vártuk. Ida néni Mikulása cipőkrémet és cipőkefét hozott Ákos bácsinak. Alig fért be a cipőjébe, amelyben egy levél is volt. Nem szabályos levél volt, hanem versike: „Ejnye-bejnye, csúnya Ákos, ne legyen a cipő sáros.” Lábbelivel kapcsolatosan mi rímelhette arra, hogy Istvánka? – töprengtem. Talán a sámfa...

A szentestét is együtt töltöttük. Gelmár bácsi, a séf kitett magáért. Vacsorára, mint minden évben ilyenkor, hallevest, krumplisalátát és rántott halat kaptunk. És persze mákos meg diós bejglit. Anyám mindenből dupla adagot rendelt. Bort, pirosat, én is ittam egy pohárral. Már együtt ültünk, amikor kopogtattak, s kissé zihálva megjelent Récsey Dezső bácsi, az új gondnok. Hogy az ő Jézuskája kicsit késett ugyan, de íme, megjött. Odatett a karácsonyfa alá nekem egy könyvet, anyámnak parfümöt. Majd elviharzott, szabadkozva, hogy nem maradhat. A családjának azt mondta, hogy megy tenni a kazánra. Verne Gyulától a *Nemo kapitány* kaptam tőle ajándékba. Még nem fejeztük be a vacsorát, de már halálfejes pillangóként fölöttünk repdesett a pillanat, amely minden szentestén, mintegy emlékeztetőül, rátelepszik az emberre: az elmúlás, a végtelen árvaság érzése. Lehet, hogy ilyenkor az ördög csillagszórózik bennünk. A pillanat most hosszabban eltartott. Ákos bácsi vetett neki véget. Megszólalt: „Jövőre ilyenkor legalább egy üres terítéssel emlékezzetek rám.” Szavaira ismét ránk vitorlázott a halálfejes csönd.

Ebben a zavart csöndben félrehúzódtam, és átadtam magam az ajándékokból áradó örömelemnek. Nagymamám angyalfia megint egy kopott könyv volt. Nyilván a Teleki téri piacon vette. Valamelyik ismerősétől. Lehet, hogy ingyen kapta. Vagy tíz deka dióbélért. Borítólapja akár a páncél. Kicserezte az idő. Becserkészem a fedőlapba préselt képet. Lobogó hajú honvéd tépett trikolorót tart a magasba. Haját, atilláját ellenkező irányba fújja a szél, mint a zászló selymét. A háttérben, de még a katona közvetlen közelében törött kerekek, ágyúcső, töltőrúd, babérfaág. A honvéd fiatal, szinte gyermek. A könyv címe és ajánlása is ezt sugallja: *Hős fiúk. Regényes történet a szabadságharcból. Fiúk és lányok számára.* Rákosi Viktor írta. Mi köze lehet Rákosi Mátyáshoz? Rokona tán? És hős lehet-e egy kamasz? Hős lehetek-e én, ha úgy hozza a sors? Felnyitom a könyvet. Nem úgy kezdődik, ahogy a regények szoktak. Az első oldalt nem kötik tetőtől talpig gúzsba a sorok. A lap bal felső szegletében két félig becsavart zászló, mellettük nagy számjegyekkel: 1848. Az egyik zászló nemzetiszínű, a másik nyilván piros. A valóságban persze mindkettő feketére satírozva. Az egyikén mégis látszik, hogy piros-fehér-zöld. Az oldal jobb sarkában, alul, átlósan szemben a zászlókkal: dob, a dobon csákó, fölöttük kunyhót alkotó ágasokként egymásnak támasztott puska és kiegyenesített kasza. Mellettük a földön meztelen kard és pisztoly, s ugyanolyan babérfaág indázik fölébük, mint a fedőlapon az ágyúkerek között. Szavanként tépdeselem le róla a leveleket: „Fiúk, magyar gyerekek, figyeljetek reám!...” Miért csak a fiúk? Mit szólnak ehhez a lányok, ha olvassák, mikor a könyvet nekik is címezte az író? Vagy a *gyerekek* most, a fiúk után azt jelenti, hogy *lányok*? – villan az eszembe. „Csodálatosan szép dolgokat fogok nektek elmondani. Nem tündérmeséket... Ide hallgass, Gyuri!” Miért nem István? – méltatlankodom, de már nem annyira, mint a lányok miatt. „Hány égtáj felé tudsz vágni a kardoddal? Ugye, négyfelé? Észak, kelet, dél és nyugat felé. Nohát, ennyi felé suhintott egyszerre a magyar, mert mind a négy oldalról rátört egyszerre az ellenség, hogy szabad nemzetből szolganemzetté tegye... nem tegnap volt ez, nem is tavaly, hanem éppen... ötven esztendeje... 1848-ban.” Felállok az asztaltól. Megfordulok saját tengelyem körül, lassan araszolva, lassabban, mint a másodpercmutató. Ugyanúgy forog a karácsonyfa is, de az ellenkező irányba. A szoba felső sarkaiba belecsapódnak a világtájak szuronyhegyei. Behunyt szemmel úgy képzelem, hogy be vagyok kerítve. Négyfelől. De kiktől? Csupán a csöndtől. De az mindig a szövetségem.

Lapozom a könyvet, amely a következő oldaltól kezdődik igazán: *Márczius tizenötödike*. Képszíetek az oldalakon át áramló sorok között. Megpihenhetek rajtuk, ha akarok, és olvashatom is őket. A képekké sűrűsödött, dermedt szavakat, mondatokat. A tartalom kitüntetett részeinek metszeteit. Az egyik ábrán három honvédtüzér áll lovas katonák karéjában. Ők azok a szinte gyerekek. A lovasok huszárok. Egyikük félig háttal áll nekünk, de szemben a tüzérekkel. Arcélét látni csak, de érezni, hogy összes vonásai szigorúságot árasztanak. Ő Görgey. Görgey Artúr tábornok. El akarja küldeni őket. Vissza a mamájukhoz. Mert gyerekekre nincs szükség a hadseregben. Nem tudja, hogy ők hősök. Hős fiúk. Az ő önfeláldozó helytállásuk nélkül nehezebben vágta volna ki magát a csapdából Iglónál Guyon. És akkor kilép közülük Gyuri, akit Rákosi Viktor a világtájakról kérdezett. Nem véletlenül ő a legtalpraesettebb. Szétnyitja mellén a katonaköpenyt. Hideg van. Téli hadjárat. Zimankós vonulás, menekülés. Odébb még a dicsőséges tavasz. És Görgey meglátja a vitézségi érdemjelet Gyuri tüzératilláján. Lehet, hogy gyerekek, de öreg katonák. És Görgey tiszteleg neki. És tiszteleg Hügel őrnagy is, aki Görgey háttérében áll. És tiszteleg minden törzstiszt. A hős fiúknak...

Délutános voltam. Fűringer Jóska is. Átmentem hozzá a Kápolna túloldalára. Gondterheltnak találtam. Látván, hogy térkép van előtte, megértettem lehangoltságát. Ha én például azt a szót hallottam, hogy mangán, s lelőhelyének jelét megláttam, megmagyarázhatatlan undor fogott el, az alumínium viszont Gánttal, Halimbával és Iszkaszentgyörggyel együtt egyenesen felbőszített. A pirittól búskomorság lett rajtam úrrá, s nem azért, mert a Szovjetunióból uszályokon szállították Sztálinvárosba. A tőzegtelepet óriási latrinának képzeltem. Akkor már inkább a lignit. De az is minek. A gyárkémények fogpiszkálóival teletűzdelt Inota csokoládét szemrebbenés nélkül toltam félre. Füstíze volt. Különösen a Sport szelet, az Öcsi csoki és a Gránitkocka után. Az aranyról, az ezüstről, de még a rézről is bezzeg mindegyre csak azt hallom, hogy volt. Csak volt. Magyarországon. Recsken. Ahol ma követ bányásznak. Utáltam a földrajzot. Minden képet hosszasan bámultam, továbbrajzoltam, átfestettem. Kivéve a térképet. Jóska meg azt fürkészi. Magyarország térképét. És időnként lemondóan felsóhajt: „Mindent elvettek tőlünk. Minden arany- és ezüsbányát. Tudod, hogy Magyarország sokkal nagyobb volt? Háromszor, négyszer akkora, mint most...” Nem tudtam. Eszembe jutott ugyan Ilus néni Hétfaluja meg a *Hős fiúk*ban Görgey téli hadjáratának és Bem harcainak színtere, de sohase kapcsoltam őket a jelenhez. A múlthoz se. Tőlük függetlenül, mintegy fölöttük lebegtek, roskadoztak bennem. Nem omlottak össze, hogy törmeléküket kisöpörjem magamból, de még nem is épültek várrá, ahová biztonságosan bezárkózhattam volna, hogy kellő erőgyűjtés után kiléphessek magamba. Nágler bácsi Erős János-történeteit talán amiatt éreztem a történelmi múltnál is valóságosabbnak, mert tudtam, hogy mesék. Egy ilyen mesehistóriát egy alkalommal kénytelen volt váratlanul befejezni; mentőautó jött, és ki kellett mennie a nagykaput kinyitni. Miközben magára öltötte a körgallért, hogy hiányérzetemet egyetlen mondattal betömje, odavetette: „Ha pedig nekünk is volna egy Erős Jánosunk, Magyarország megint nagy lenne, és cipó alakú.” Ez nem a kívánt hatást váltotta ki belőlem. Mert a cipó nem nagy. Ha még azt mondta volna, hogy kétkilós kenyér alakú, vagy olyan, mint a parasztkenyér, amely Igriciben akkora volt, mint egy taligakerék... Hát igen... Hozzá képest a zsemlye... A cipó. Még a kétkilós kenyér is. De ő azt mondta: cipó alakú. És szapora léptekkel kiment a nagykapuhoz.

Jóska mintha befejezte volna a térkép böngészését. Most már csak mutatójával bökött hol ide, hol oda. Mindig Magyarország határán túl. A szomszédos országokra. Hogy itt aranyat, ott vasat, amott ezüstöt, rezt bányásznak. Ott sőt meg ólmot. Én még az acélra és a bronzra is próbáltam rákérdezni, de megvetően végigmért. „Nem nekünk bányásszák az aranyat meg az

ezüstöt. Pedig a miénk volt” – mormogásán átsütött a felháborodása. Minden zuhanóbombázószerű ujjmozdulatára megelevenedtek előttem azok az ábrák, amelyekkel az aranyat, ezüstöt, ólmot, vasat, rezet jelölték, és rosszullét fogott el. „Honnan tudod, hogy mindent elvettek?” – kérdeztem. „Horváth tanárnőtől” – válaszolta anélkül, hogy fölnézett volna a térképről. Továbbra is úgy hajolt fölébe, mint egy háborút veszített hadvezér a teljes visszavonulás után, aki még mindig nem akarja föladni a harcot. „Horváth tanárnőtől. Az más...” – gondoltam. Őt mindenki szerette. Pedig kemény volt, nem úgy, mint az alumínium. És szigorú, mint a bronz. De nem vert. Berecz bácsitól nemcsak bélyegeket kaptam, hanem bélyegalbumot is. Beragasztósat. Az nem került Ede bácsi kezébe, s nem tudta elégetni. A világ összes országa fel volt benne sorolva. Nem értettem, hogy Horvátországnak miért jutott csak pótlap. „A háború miatt – magyarázta Berecz Zoli bácsi. – Az albumot sokszor kiadták. Bővítve, mint a könyvet. Utolsó kiadása a háború alatt jelent meg.” Nem értettem, de úgy tettem, mintha nem maradtam volna le mondatainak átjáróházában. Amikor Fűringer Jóska Horváth tanárnő megkérdőjelezhetetlen tekintélyére hivatkozott, arra gondoltam, egy pillanatra kívül kerülve mindazon, ami akkor és ott történt, mi lenne, ha most, ugyanebben az időben Horvátországban volna egy Magyar nevű tanárnő (persze horvátul magyar), s azon keseregne, hogy Horvátország olyan kicsi, hogy el is tűnt a térképről. Mert hiába kerestük Jóskával, nem találtuk. Úgy látszik, Jóska, aki szememben változatlanul térkép fölé hajoló hadvezér volt, összeszedte tartalékcsapatait, és ellentámadásba lendült: „Tudod, hogy nekünk van a világon a legtöbb uránunk? Még Dél-Afrikában is kevesebb van. (Dél-Afrika hallatán megborzongtam, és azonnal elhittem, hogy nálunk van a legtöbb urán, amiről azt hittem, hogy olyan, mint a platina, csak fűteni is lehet vele.) S tudod, hogy Tito azt mondta: fél Jugoszláviát odaadná a pécsi uránlelőhelyekért? A világ leggazdagabb országa lehetnénk. Még így is, hogy mindenünket elvették. De a szovjetek nem engedik eladni világkereskedelmi áron. (Alighanem eltátottam a számat.) Ők őrzik a magyar uránbányákat. Katonákkal. A kitermelt uránt széles nyomtávú föld alatti vasúton, metrón viszik ki a Szovjetunióba. Mindennap egy vagonssal. Recski rabok bányásszák az uránt. Aki az ottani források vizéből iszik, meghal. De előbb kihullanak a fogai. A rabok közül is sokan meghaltak, akik a szomszédjukat akarták oltani.” Láttam, hogy Jóska ma olyan, mint az *Egri csillagok* dervise. Tüzel a szeme, lángol az arca. El kell dugni előle a térképeket – gondoltam otthon... Magyarország térképe fölé hajolva.

Mezőcsáton vagyok. Újra. Unokabátyám, Kecskés Jóska már egy kicsit komolyabban vett. Majdnem társának tekintett. Felengedett a tengeralattjárójára. A német tengeralattjáróra. Ott töltök minden szabad percet vele. Valóságban persze a disznóól fölötti galambdúcon gubbasztok, amely nem is galambdúc, hanem inkább a szomszéd ház tűzfalának támaszkodó, ferde, csapott tetejű galamból volt. Ha a galambdúcra egyáltalán ólat lehet mondani. Mert nem volt dúc. De galambok is tanyáztak a legfelső szegletében. Egy deszkalapon csillogtak-villogtak a stoplámpákból kilopkodott körték – telepre kötve. Ez volt a tengeralattjáró műszerfala. Jóska volt az első gyerek, aki nem szovjet katona akart lenni, még csak nem is angol, hanem német. Német tengeralattjáró-tengerész. Ő mesélte, hogy Károly bácsi végigharcolta az egész második világháborút – végig az első vonalban. Önként jelentkezett katonának. És megúsza egy karcolás nélkül. „A szüreti bálon meg hagyja magát megkéselni” – méltatlankodom. „Sok lúd disznót győz” – volt rá Jóska válasza, nem azért, mintha Károly bácsit disznónak tartotta volna. És tudom-e, hogy van még egy unokatestvérünk Ausztriában? Egy grófnő fia. Mert Károly bácsi amerikai fogságba esett, de megszökött. Megunta a húskonzerveket meg a csokoládét, nem akart elhízni, s egy grófnőnél bujkált. A hálószobájában. Szó se róla, szép ember volt Károly bácsi. Bronzosan csillogó szemét mintha

reggeltől estig szidolozták volna. Enyhén göndör fürtjei terepakadályul szolgáltak a fénynek... Ha már annyira szeretett katona lenni. Hét évig volt az. A 7 a magyar történelem bűvös és baljós száma – hallottam. De nem Károly bácsitól.

Zsanét néni szerint hiába úszta meg Károly bácsi karcolás nélkül a háborút, belül csupa seb volt. Szilánkok szaggatta roncs. A lélet csak úgy tudta elviselni, hogy mindazt lerombolta maga körül, ami az életet éppenséggel elviselhetővé, mi több, széppé teszi. Felesége, Franciska néni szép és jó asszony volt. Nem tudom, miért, de a varrónők mindig jóságosak. Franciska néni nem azért volt szép, mert a jóság csodálatos szépítőszer. Magábanvalóan volt szép. Károly bácsi teljesen érthetetlen módon szédülte házasságukat. Legalább annyira le akarta rombolni a világot, mint amennyire roncs volt belül. A házasságot le tudta rombolni, mert az két emberen múlik. Franciska néni jóságát nem sikerült, bárhogy igyekezett. Vagy mindig az ellenkezőjét tette volna annak, amit a szíve mélyén akart? Hogy erősnek mutatkozzék? Beállt rendőrnek, majd, hogy le tudjon szerelni, sikkasztott. De elszámította magát. Leszerelését annyira bebiztosította, hogy másfél évre lecsukták. Gyönyörű kisfia volt. Karcoska. Hét évvel fiatalabb, mint én. Angyalnak fotózhatták volna a háború előtt, ha nem villog a tekintete úgy, mint a legényeké. Bátor volt, mint az apja. Én Mezőcsátról Igricibe látogatva megjártam a tősgyökeres városit... A pestit. Nem kellett megjársanom: a mázsás kan disznó látványától úgy megriadtam, hogy rohantam volna a padlásra, ha oda van támasztva a létra. Annak híján a csalánosba vettem be magam. A vadkan meg utánam. Karcoska mentett meg, aki négyévesen úgy pattant futtában a hátára, mintha az póniló lett volna, s üldözőmet eltérítve körbenyargalta a temető melletti kisház hatalmas udvarát.

A galambdúc tetejéből kályhacső lógott le vagy be a szűk műhelybe... Illetve tengeralattjáróba. A kályhacső könyökcsőben végződött. „Hogy fér el itt sparhelt?” – kérdeztem. „Az nem kályhacső, hanem periszkóp – vetette közbe ingerülten Jóska unokabátyám. – Nézz bele... No, mit látsz?” Furcsa módon a szomszéd Tóth bácsiék házának kicsinyített mása jelent meg előttem. És az udvaron Melinda, akivel Jóskaék mindig össze akartak házasítani. Mozdulatlanul állt, mint egy színes szobor. Csak akkor lépett... Nem, nem is lépett: tolodott odébb, amikor a periszkópot elfordítottam. Mindent olyannak éreztem, mintha apródként Csipkerózsika álmából ébredtem volna. „A szomszéd házát látom” – feleltem. „No, és mi van a szomszéd házában?” Nem találtam ki, Jóska mire gondolhat. Válaszomat egyébként meg se várva folytatta: „A beszolgáltatási központ... Tudod, hogy mamánk neve mindig kinn volt a szégyentáblán, mert nem tudott eleget tenni a beszolgáltatási kötelezettségnek.” Tudtam, de nem foglalkoztam vele. A parasztok (mi is azok vagyunk – mondta Zsanét néni) valóban szekérderekszámmal hordták a szomszédos ház utcafrontja felőli átvevőhelyre a tojást, zsírt, gabonát, csirkét, kacsát meg miegymást. És beadták. Beszolgáltatták. Amit szekerek hoztak, tehergépkocsik vitték el. Jóska rendszeresen kilopta stoplámpájukból a körtét. Előfordult, hogy magát a stoplámpát törte le. A szekerek gazdái nemegyszer látták, mit matat a teherautók farán, de sohasem szóltak rá. „A kocsmában se káromkodnak, átkozódnak annyit, mint ott” – folytatta Jóska. „Lehet, de akkor nagyon halkán teszik, mert én még nem hallottam... Szerintem inkább túlságosan is összeszorítják a szájukat, hogy még véletlenül se csússzon ki rajta szitok... Amiből bajuk esnék” – tettem hozzá sietve, látva Jóska rosszalló szemvillanását. Ott, ahol a galambdúc csapott teteje a disznóólba ékelődött, a szétkorhadt sarokból palacsó állt ki. Jóska szerint torpedókilövő. Szivar alakú torpedót is faragott bele hengerded akáctűzfából. Mit volt mit tennem, el kellett hinnem, hogy német tengeralattjárók vagyunk, s az eternitcső torpedókilövő. Könnyen elhittem. Ezt a megalkuvást Hügel báró bizonyára rosszallotta volna. Persze ő huszár volt. Jóska látta a

Kegyetlen tenger című angol filmet, de nem a német tengeralattjárót végül elsüllyesztő angol csatahajó akart lenni, hanem az, aki nálunk a szanatóriumban senki: német. „Mert Németországban betiltották a kommunista pártot” – mormolta foga között a periszkópba belebújva. Bácsikája mondhatta neki, az örök vőfély – gondoltam, nehezen fogva kijelentése tartalmát és lelkesedése okát. A galambdúcon volt néhány háborús füzet 1939-ből, 1940-ből. Azon nem csodálkoztam, hogy ezeket is a Tolnai Világlapja adta ki. Minden, ami érdekes, olvasmányos, az Tolnai. Jóska belőlük tanulta mindazt, amit a tengeralattjáróról tudott. Meg a *Nemo kapitány*ból. De az mindent összezavart benne – panaszkolt. Ő lett a kapitány, én a legénység. Ez csak természetes. A periszkópot sokáig forgatta, majd parancsba adta a beszovalgatási központ szétlövését. Miközben tanácstalanul néztem rá, aki a periszkópba tapadva, vagyis a homlokából kinövő kályhacsővel úgy festett, mint egy torzszülött elefánt, hirtelen rám rivallt, hogy helyezzem tüzelőállásba a torpedót. A szivar alakúra faragott tűzifát betoltam az eternitcsőbe, és rácsuktam egy jobb időket megélt sparhelt agyonrozsdásodott ajtaját. „Vigyázz! Kész! Tűz!” – ordította Jóska. Sisteregve ellobbanó kiáltását azzal fejezte be, hogy a célpont Rákosi Mátyásostul, Gerő Ernőstül megsemmisítve. Még valami olyasmit is motyogott, de azt már egészen halkán, hogy „Éljen Nagy Imre!”. „Te örült! – szólaltam meg hiteles riadalommal. – Az ott várakozó parasztokat is szétlőttük.” Jóska azonban nem lehetett zavarba hozni. „Ők föltámadnak” – mondta.

Kedden az iskola minden osztálya a Ságvári-liget fölé, a Báthory-barlanghoz ment kirándulni. Sokan voltunk. A katonás vonulásban Huber Lenci volt a párom. Elmondta, hogy még szeptember elején levelet kaptak az iskolától, hogy heti három órában tanulhat németül. Majdhogynem kötelezően felszólították: iratkozzék be németre. És a mamája, noha alig tud magyarul, bement az iskolába, és iszonyú patáliát csapott, hogy ők nem svábok, hanem magyarok. És szó sincs semmiféle beiratkozásról, nem engedi, hogy a fia németül tanuljon. Hogyisne, hogy aztán azokat, akik beírátták a fiukat németre, kitelepítsék. Így tett a többi felszólított szülő is. Az iskola meg könyörög, mert utasításba kapták, hogy akik német nemzetiségűek, illetve feltételezhetően németek, idéntől tanulhatják az anyanyelvüket. Budakeszin nem lett belőle semmi. Ahogy közeledtünk a Báthory-barlang felé, egyszeriben Csozogóra terelődött a szó. Nem féltünk tőle, a barlangot strázsáló több száz éves remetétől, akinek jatagánszerű karmai, sárga fogai voltak, a szeme mint a bagolyé, s felölthető katonai sátorként omlott le róla ősz haja és szakállja. Ha valaki lemerészkedett a barlangba, számíthatott rá, hogy Csozogónak, aki nemcsak a kora, hanem haja és szakállja miatt is csak csoszogva tudott járni, de rettenetesen gyorsan, aligha kerül ki élve a karmai és fogai közül. Czes apóék elhatározták, hogy kihívják maguk ellen a Csozogónak nevezett sorsot. Legalább nyolcan, Szalay Jancsi, Tóth Laci, Molnár Pista és többen a faluból leereszkedtek a barlangba. Vállalkozásuk mintegy tartalmi összefoglalójául már a bejáratnál azt ordították, hogy szálanként tépdésik ki Csozogó szakállát. Ameddig lehetett, bejárták a barlangot, s mindjobban belemelegedve ordítottak, gyávának, vén impotens buzinak, parókás Rákosi Mátyásnak meg miegyébnek nevezve Csozogót. Az utolsó, még megközelíthető teremben pillantották meg őt, a cseppkövekkel csipkézett mennyezet egyik sarkának vágattorkolatában. Úgy tetszett, mintha a barlang arra folytatódna tovább, s szűk járata a halál csatornájaként elnyelni akarná Csozogót, de annak feltüremkedett haja és szakállja kőként körbetömítette feje körül a hasadékot. És se ki, se be... Czes apóék az elemlámpák gyér, kusza fényében homályosan látták Csozogó rájuk acsargó, orozslánszerű üstökét. Olyan volt, mint akire ráomlott a piramis. Amikor Csozogó megpillantotta őket bagolyszemével, iszonyatos üvöltéssel kiszabadította magát a szűk barlangjárathból, és korántsem matuzsálemre valló szaltóval hirtelen előttük termett. De Czes apóék akkor már velőtrázó ordítással, lányos

sikongással menekültek. Tóth Laci volt a sereghajtó. Amikor felszínre kerültek – fogalmuk se volt róla, hogyan –, Laci kabátja, ingje fel volt hasítva a kulcscsont fölött, s vállsebéből, amelyet mintha pengével metszettek volna, folyt a vér. Esküdözött, hogy Csozogó késétől van. Utánadobta... Hallotta a süvítését. És hogy milyen pontosan célzott, arra bizonyíték a seb. Ez a nyár derekán történt. Hónapokkal ezután, azon a kedden, már lakatra zárt rácsos ajtó fedte a barlangbejáratot. Az előtte húzódó tisztáson telepedtek le a tanárok. Itt rendezték be a parancsnoki pontot. Az osztályok szétszóródtak, és birtokba vették az erdő egy-egy kijelölt részét. Számháborúztunk. A számokat, a kirándulás dátumának számjegyeit különféleképpen összeállítva kellett a homlokunkra húzott téglalap alakú keménypapírra írni. Az egyik csapat az 1956 számait variálta, a másik az 1023-at, vagyis október 23-át. Ügyelnünk kellett rá, hogy amikor a fák közül homlokunkat fedezve kirohantunk az erdőszéli tisztásra, figyelmetlenségünkben és féktelen lendületünkben rá ne zuhanjunk a városra, amely lábunk alatt a mélyben és szemmagasságunkkal egy vonalban, a messzeségbe veszve terült el. Gyönyörű kirándulásideő volt. Minden aranyszínben ragyogott. Nem csak az erdő. A város is. Azt hittük, napfényes jókedvünktől. Kinek jutott volna eszébe a történelem bíbora?

Másnap kora reggel, amikor átmentem Fűringer Jóskához, összeráncolt homlokkal, gondterhelten könyökölt az asztalon. Azt hittem, a térképet böngészi. Nem. Ebben a testtartásban szinte rákényszerült, hogy detektoros rádiójának fülhallgatóját a fejéhez szorítsa. Csöndre intett. „Lőnek. Puska lövéseket hallok – vetette oda időnként nekem. – A rádióban azt mondják, hogy fasiszta, reakciós elemek fegyveres támadást intéztek a középületek ellen. De már leverték őket. Pedig lőnek. Hallani. Ezeknek mindenki fasiszta meg reakciós...” Végül egy határozott mozdulattal lekapta fejről a fülhallgatót, mint akinek fontos közlendője van: „Míg mi tegnap számháborúsdit játszottunk, Pesten a diákok igazi felkelést robbantottak ki.”

Velez Eta néniről mindenki tudta, hogy gyógyíthatatlan. Tüdőbeteg. Férje, Pista bácsi elmondta anyámnak, hogy ő a harmincas években bankban dolgozott, s bizonyára sokra vitte volna a szakmában, ha nem kell családi érdekből foglalkozást változtatnia. Szanatóriumokban vállalt gondnoki, számfejtői állást, s kapott szolgálati lakást, így biztosítva feleségének a gyógyulás lehetőségét, esélyét. Eta néni ritka nyilvános sétái során, ha valakivel beszédbe elegyedett, mindig megjegyezte, rajta csak a jó máramarosi levegő segíthetne, ahhoz képest a budai semmit se ér. A forradalom kitörésének másnap reggelétől állandóan a portán ácsorgott; a fiait, Sanyit és Pistit várta haza. A hiábavaló várakozás, a kifekélyesedő reménykedés pár nap után annyira kimerítette, hogy soha többé nem tette ki lábát a lakásból. Helyette Pista bácsinak kellett a gyerekeket várnia. Meg kellett esküdnie, hogy mindig a portán lesz. Amennyire munkája engedi. Fehér köpenyében messziről kirítt a betegek és dolgozók közül, akik a forradalom első napjától kezdve kisebb-nagyobb csoportokban ácsorogtak a nagykapun innen. A hosszú várakozás első napján Eta néni még annyira tele volt energiával, ami nem feltétlenül jelent életkedvet, hogy szólt a portásnak: kimegy a Mocsnekhez. Baricsa bácsi teljesen feleslegesnek tartotta az utat, mondván, hogy aligha járnak a buszok. Eta néni hajthatatlannak mutatkozott. Elkísérem őt – mondtam. Anyám megengedte. Mentünk. Ő fekete kabátban, fekete pamutsálját kendőként borította a fejére, s két szára úgy leffegett léptei ritmusára, mint a pulikutya füle. Nem tudom, hogy feltűnt-e neki az egyre erősödő tompa morajlás, ami lépteinket kísérte. Nem törődött vele. Amikor a kocsma hátsó kertjének vonalába értünk, a zúgás-morajlás éles csikorgássá-csörömpöléssé változott. Önkéntelenül hasra vettem magam, mint amikor harcost játszottunk. De most először igazából. Eta néni a valóság és a játék egyformán fárasztotta. Vállán át visszapillantva rám csak ennyit mondott: „Menj haza...” Vontatottan, kimért léptekkel folytatta útját, mintha mély jógalélegzeteket véve

sétálna. Szokása szerint. Félttem, de a nyomába szegődtem. A csörömpölés fülsiketítő volt. Vagy az izgalommal vegyes félelem tette azzá – szívdobogásomtól felerősítve. A bekötőút torkolatának metszetébe, mint óriási acélbakancs, hegynek fölfelé tartó apokaliptikus sífutócipő, harckocsi kúszott be zavartalan lassúsággal a buszmegállót takaró betonbástya mögül, amely a pincelejáró támfala volt. Másként festett, mint az, amit a rajzokból, fényképekről, filmekből addig ismertem. Azoknak otromba acélpotrohától kicsi nyak választotta el a vasfullánkos ormótlan fejet, az ide-oda forgó páncéltornyot. A tank úgy haladt, mintha csörlővel húzták volna fönről, s egyre nagyobb részét takarta el az út túloldalának. Szinte teljesen hozzátapadt a földhöz, mondhatni, hasalt, mint én az előbb, hogy sebezhetetlenebb legyen. Laposabb volt a törzse, kevésbé kiálló a tornya, mint a háborút megjártakénak. Mint mondták, ez volt a legkorszerűbb harckocsi a világon. A belőle derékgig kiemelkedő katonával úgy festett, mint egy mozgó Babel-tornya-makett. A katona a harckocsi fedélzeti géppuskáját markolta lövésre készen. Tankos sapkájában komorabbnak festett, mint aki csokoládét készül osztogatni a pesti gyerekeknek. A páncéltorony alatt, a harckocsi laposabb, lánctalpakat összefogó törzséből még egy tankos sapka dudorodott ki. Olyan volt, mint egy ornyeregig vasba temetett, elkéült halálfej. A megállóban többen is ácsorogtunk. Egymás után dübörögtek el mellettünk a tankok, közjük ékelve olykor egy-egy páncélautó, teherkocsi, híradókocsi és zöld mentőautó. Ügyet se vetettek ránk. Nem féltek. Állítólag még a túlsó úttorkolatban megüzenték Budakeszinek, ha egyetlen puskát is rájuk sütnék, kő kövön nem marad a faluból.

Délután a Fodor és Korányi szanatórium között, vagyis túl Budakeszi közigazgatási határán, néhány kidöntött ezüstfenyővel torlaszolták el a Budapestre vezető utat. Az örökzölddel pompázó, gyantaillatú barikád két oldalán itt-ott pléhtányérok borították az utcakövezetre. A tankokat másnap ők tartóztatták föl, nem a fanyúvó óriások karácsonyfái.

Követtem egy ember utolsó valóságos útját, amely a portától az I. pavilon műtőjébe vezetett. Kétszáz méteren át. Tolóágyon. Alig értem föl tekintetének hunyorgó parazsáig – mellette futva. Mindenkinél nagyobb hősnak láttam őt, a hátralévő rövid életében bénát. Még Hügel őrnagynál is, aki a halált kereste. Sápadt arcának mágnesként vonzó látványa előhívott bennem egy augusztusi késő délutánt, amikor a nap a strandon túli tisztás peremén álló padokra szórta sugarait. Mondhatni, két marokkal, mert ilyenkor a fák és cserjék által szegélyezett szegletben szinte olyan meleg volt, mint délből. Márits László későn járt úszni, mert négyig-fél ötig dolgozott. A félreesőbb padon szárítkozott, vöröses haját dörzsölte törülközőjével. A pad ülődeszkája és hátlapja piros volt. Sehogyan sem illett a verőfény és alkonyat közötti furcsa káprázathoz. A káprázaton túli hangulatot Márits László testesítette meg ott, az észrevétlen csöndben. A piros hátlapot a sötét betonlábazathoz rögzítő csavar feje gerincszlopához ért, s ahogy lábát kinyújtva kényelmesebben elhelyezkedett, két csigolyája közé nyomódott. Október 26-án gerinclövést kapott. Ő szólította fel a tömeg nevében Sziklai ezredest, hogy adja ki a házában található fegyvereket. Nem hallottam a válaszul leadott pisztolylövést, s nem láttam, ahogy Márits László a bejárathoz vezető lépcsőkön hátrafordulni készülve összecsuklott. Kitépett kerítésdeszkákból összetákolta hordágyra fektették, s hat-hétszáz métert cipelték a szanatórium portáig. Ahogy a Szanatórium utcán hozta a tömeg, azt láttam. Ami a várost a falutól elválasztó utcán túl történt, csak elképzelni tudtam. A portánál hagyott szálkás barázdázatú, összevázott deszkák látványára metsző éleséggel rajzolódott ki előttem mindaz, ami történt. Ahogy a sivatagok hőse, hajdani példaképünk a kibiztosítatlan gránátot a tömegbe dobja, majd saját agyába golyót röpít. Már korábban megzavarodhatott – mondták –, ezért nem követte idejében elmenekülő családját. Nem akarván posztját feladni,

végzett az őt távozásra ösztökélő apósával is. Fejszével széthasította a fejét. Máríts lett a hős lámpalázasan bekiáltott felszólításával, s ahogy szavai visszhangtalanságára tanácstalanul a tömeg felé fordul... és gerincoszlopába villám csap. Összeesni is oly félszegen esett, mintha restellné, hogy gondot okoz. Megoperálták, de a műtétnek nem volt különösebb értelme. Vagy tíz napig felkelők álltak őrséget (díszőrséget?) kórterme ajtajában. Ahogy tolóágya mellett futva az arcát fürkésztem, látni véltem azt is, ami majd ezután történik. A felkelők helyét karhatalmisták foglalták el. Egészen más megfontolásból őrizték Márítsot. Az orvosok hiába győzködtek őket, hogy a beteg menthetetlen, a legdrágább gyógyszereket hozatták Nyugatról, hogy valahogy talpra állítsák. És annak rendje és módja szerint felakasszák. Amikor rájöttek, hogy a legcsekélyebb mértékű felépülésére sincs remény, szakértő bizottságot hoztak létre annak kidolgozására, miként tudnák a béna bűnöst tolószékéből felkötni. Időt, pénzt, fáradságot nem kímélve mindent a legapróbb részletekig kidolgoztak. És kipróbáltak... bábnak. A kivégzése előtti napokban nem átallott meghalni...

Tudtuk, hogy valaminek itt is történnie kell. A fővárosba vezető, Budakeszit is átszelő úthoz fél kilométeres bekötőút kapcsolta a Fodor szanatóriumot. Ezt előbb 97-es utcának hívták, de mivel Amerikában divatos utcanevekre emlékeztetett, átnévadták Szanatórium utcának. A katonai térképen nyilván jól kivehető volt Náci bácsi erdészházával, a Mocsneknek hívott kocsmával, a hozzátartozó budisorral és kerttel, a még beépítetlen kukoricással és a szeméttelnek használt kőbányával. A katonai térképen talán még Horst Basin sírját is feltüntették. A bekötőút mintha meghőkölt volna a tüdőgyógyintézetből, a porta előtt, a nagykapun kívül „jobbra át!”-ot csinált, s egy rövid szakaszon kövesútként futva, majd földútként bukdácsolva eltűnt az erdőben. Mi tudtuk, hogy nem egészen egy kilométer után a határőr-laktanya hátsó kőkerítését horzsolva, őszi kátyúkkal, keréknyomokkal kifekélyesedve vezet tovább. Persze lehet, hogy a laktanyának valójában az alig járható út térsége volt az igazi frontja, s az a köz és nagykapu, amit a Budakeszi útról láttunk, csak az ellenség megtévesztésére szolgált. Ezt csak a kémek tudják. Híre ment, hogy a Budakeszi úton a laktanya bejáratánál Tatabányáról a fővárosba tartó teherkocsikat tartóztattak fel, s a felkelők segítségére siető bányászokat a kaszárnyában tartják fogva. A hír eljutott Tatabányára is, ahonnan újabb, bányászokkal megrakott teherautók keltek útra, most már közvetlenül azért, hogy elfogott társaikat kiszabadítsák. Ennek híre viszont a laktanyába juthatott el, mert a szanatórium előtt megjelent fél szakasz katona a laktanyaparancsnok, egy morc, szemüveges százados vezetésével. Úgy foglaltak állást, hogy a bekötőútról ne lássák őket. A porta kiskapuja és a bejárat nagykapu előtt – a kerítésen belül – rengeteg ember gyűlt össze. Mint később bebizonyosodott, annak, aminek eleve látszott: nézőközönségnek. Jó állóhelye volt, mert a bekötőút derékszöget bezáró mindkét szárára rálátott. Egyelőre a tüzelőállást foglalt katonák élőképsora kötötte le figyelmét. Nemsokára a Mocsnek felé tekintve is akadt látnivalója. Két ember közeledett. Messziről látszott, hogy civilek. Közelebbről, hogy inkább fiatalok, mint középkorúak. Az egyik a Szanatórium utca fővárosi, a másik a falusi felén jött. De ennek ők nem voltak tudatában. Felderítők lehetek. Az Úttörő téren leálltak a tatabányai teherkocsik, s valaki elmagyarázhatta, hogyan lehet a laktanya hátába kerülni. Láttuk, hogy csapdába sétálnak. Mert szinte sétáltak. Látszólag gondtalanul. Mintha beteglátogatóba jöttek volna. A forradalom napjaiban éjjel-nappal nyitva állt a látogatók előtt a kórház. Valamelyik kabátos, pizsamás betegnek elébük kellett volna szaladnia. Kiabálva, hogy Janikám, de jó, hogy jöttök, öt napja várlak benneteket. Holnap operálnak. Ki tudja, túlél-e a műtétet. Legalább elbúcsúzhatom tőletek. Üzenhetek veletek. Mert mi történik, ha szinte tébolyodottan kiabálva, harákolva, hörögve, fuldokolva fut a két gyanútlan felkelő felé. Lelővik? Nem lövik le, mert a százados Himmlerre hasonlított ugyan, de nem volt az. Bizonyára. Nem lövik le,

mert a látszólag bárgyú nézőközönség is kiszámíthatatlan. Ahogy ezt a főváros népe is bebizonyította néhány nappal azelőtt. A porta nagykapuján hatalmas vöröskeresztes lepedő feszült pajzsként. Árnyéka az egész Szanatórium utcát beboríthatta. Igen. Nem lövik le. Ő pedig kimerülten odaérve hozzájuk, sziszegve figyelmezteti őket, mi vár rájuk. Kik lesik őket. És beléjük karol. És mintha mi sem történt volna és történne, besétál velük az Állami Fodor József TBC Gyógyintézetbe. Vagy egy határozott mozdulattal visszafordítja őket a Mocsnek felé, és velük együtt elballag. Aztán egy nagy félkörív megtétele után ő a bánya felől visszatér a pavilonjába. Hátról csak nem kaszálják le őket egy sorozattal. Mert a századoson is látszott, ahogy elszivárgóban belőle a bátorság. A katonái meg kellett lenni. De ott, a kerítésen belül mindenki néma maradt. Betegek, dolgozók, felnőttek, gyerekek, nők, férfiak, hívők, ateisták, pártonkívüliek és párton kívüliek. Mert most már mindenki pártonkívüli volt. Igen. Mindenki néma maradt. A két *jövevény* egyre növekedett, de nem lett a portától a laktanya felé távolodó *menevény*, mert amikor a nagykapu előtt éppen derékszögben befordultak, másfél tucat dobtáras géppisztollyal, egy egész gitárzenekarral találták magukat szembe. De ez a néphadsereg együttese volt. Nem a Práter utcai srácok alkalmilag összeállt barikádzenekara. Csak a harmadik felszólításra emelték fel a kezüket. Mintha nem értették volna, miről van szó. Hogy éppenséggel róluk. Ők csak sétálni mentek – mondták. „Adják elő a fegyverüket” – így a szigorú arcú szemüveges százados. Az egyikükön rövid viharkabát volt, társán csak kiskabát. Gyönyörű volt az 1956-os október. Se puskájuk, se géppisztolyuk. Azazhogy... A kiskabátos a kebelébe nyúlt – mozdulatára marokkópálcikák összevisszaságával szegeződtek rá a géppisztolyok –, és kihúzott egy meztelen tört. Lehet, hogy díszesebb papírvágó kés volt. A nézőközönségen nem lehet tudni, minek szóló moraj hullámszerűen végig. Valószínűleg a csalódottságé. De végtére is miben csalódtak volna? A viharkabátos TT-pisztolyt dobott a földre. Majd ráérősen rohamlapátnyi oldalzsebébe nyúlt, családgyufaskatulya-szerűséget bányászott ki belőle, és odadobta a pisztoly mellé. A doboz az ütődéstől megnyílt, és aranypénzek... nem, pisztolytöltények gurultak ki belőle. Már nem szörnyülködött senki. Mindenki meg volt rémülve. Azt hittük, hogy az addig vett híreknek megfelelően a két fiatal embert agyonlövik. A szemünk láttára. Nem ez történt. A szigorú és fáradt arcú százados katonáival felszedette a pisztolyt, a lőszert meg a papírvágó kést, és azt mondta a felkelőknek: menjenek vissza társaikhoz, nyugtassák meg őket, hogy a laktanyában lévő tatabányaiak jól vannak, semmi bajuk, enni is kaptak, és hamarosan hazatérhetnek otthonukba. Lehet, hogy még ma. Velük. „Egymásnak ellentmondó parancsokat kapott. S egyik órában az egyiknek engedelmességet, másik órában a másiknak” – tudálékoskodott az a beteg, aki élete történelmi futását nem futotta meg.

A katonaság másnap eltűnt a laktanyából, amelyet ellepett a falusiak tömege. A tömeg nem azt jelenti, hogy mindenki. A tömeg: a soknál valamivel több. És a sok? Ki amit látott, vitte. Nekem is jutott egy bricsesz nadrág és egy pár csizma. Világvevő rádiót szerettem volna. De így is szerencsém volt. A legkisebb számú csizmát kaptam. 40-eset. A térdemig ért. De nem följebb. Hordani tudtam. A bricsesz nadrágból le kellett vágni. Alig valamivel a bricseszesség alatt. Megcsonkított szárát begyűrtem a csizmába. Úgy festettem, mint egy megpattant lámpásüveg. Este nem akartam levetkőzni, hiába rimázkodott anyám.

Egyszerre térdeltem bricsesz nadrágomban és gubbasztottam ormótlan csizmám sarkán. Otthon. Fületem szobánk Bézi bácsiék felőli falára tapasztva hallgattam... Hallgattam a Szabad Európát. Most nem zavarta senki. Csak az orosz hadifoglyok által 1916-ban épített kőfal, amely egy-egy hangot elnyelt. És beleremegett. Nagy darabokban hullott róla a vakolat. A kápolna két napja nem gyógyszerraktár, hanem ismét templom volt. A tornyon vöröskeresztes zászló

lobogott. El-eltakarta az igazi keresztet és a villámhárítót. A kápolnát hatalmas vöröskeresztes ponyva borította. A tetőgerinc mintha kettévágtat volna. De az Úristen és szovjet bombázópilóták egynek láthatták a vöröskeresztet. A rádió, a bemondó arról győzködött, hogy a magyar nép ne higgyen Nagy Imrének, ne engedelmessédjék a Nagy Imre vezette kormánynak. Harcoljon ellene. A végsőkig. Lekapcsoltam a rádiót. Vagyis fölálltam. A locsogás tajtéka a fülemből a nyakamba csorgott. Megmosakodtam. A tükörben láttam, hogy csupa ősz vagyok. Pedig gyermek. A tükör ezüstös foncsora akárha négyzetes membránlapocska lett volna. Nagy Imre hangját hallottam. Száz éve volt Kossuthunk. Ma Nagy Imrénk van. Most ő a jelkép. Sapkarózsa. Kokárda. Eskü. Budapest hevenyészett temetővé lett terein a megrendült főhajtás. Ó a mi.

Ma megjelent előttem Hügel báró. A württembergai. Fedetlen fővel. Vagy nem is megjelent, arra járt, amerre álomban én. Búzavirágkék egyenruhát viselt. Huszárőrnagyit. Csákóját bal karján tartotta, mint aki fényképezkedik. Sapkarózsjának piros-fehér-zöld szirmai a céltábla legbelső körét: szívét takarták. „Ma meghalok” – mondta, és sarkon fordult. „Lehessek őrzőangyala” – kértem. Barlangon vágattunk keresztül; mintha összetekert térképcsatorna belsejében... Alvó denevérek rajzolták ki a helységeket, a visszhangos patadobajra fölrebbent, s összevissza nyomunkban csapdosott Hatvan, Tápióbecske, Isaszeg, Vác, Nagysalló, Komárom, Buda. Már nem angyalként – megriadt és riasztó bőregékként szálltam fölébe a halálba vágató őrnagyomnak én is. Tudtam, hogy meg nem óvhatom. Megszaggatott fekete zászlóként csattogtam a báró és az elmaradozva nyomában vágató huszárok között. Szemközt *forgószél*ként közeledett felénk a Különleges Hadtest: az 1. vasúti gárdadandár, a 2. és 3. gépesített gárdahadosztály, a 7. légideszant gárdahadosztály, a 11. gépesített gárdahadosztály, a 21. önálló aknavetőosztály, a 27. nehéz rohamlövegezered, a 27. gépesített hadosztály, a 28. lövészadosztály, a 31. légideszant gárdahadosztály, a 33. és 35. gépesített gárdahadosztály, az 57. és 58. gépesített gárdaezred, a 60. légvédelmi tüzérhadosztály, a 80. ejtőernyősdeszant-ezred, a 83. harckocsiezred, a 90. tüzérezred, a 104. és 105. légideszant gárdahadosztály, a 110. önálló felderítő zászlóalj, a 163. önálló híradózászlóalj, a 195. vadászrepülő gárdahadosztály, a 419. légvédelmi tüzérezred, az 1043. tüzérezred... E gyilkos számsorok lövegei sorra dördültek el. És én láttam a végtelenből felénk szálló golyóbist, lassan, nagyon lassan, rézsútosan emelkedett az égnek, s ugyanúgy ívelt a térségnek alá. És láttam Hügel őrnagyot is, aki egy kissé irányt változtatott az eszeveszett vágásban. Megmenekül, ha ezt nem teszi. Ekkor döbbsentem rá, hogy keresi a halált. Hogy ne bitón végezze, mint pár hét múlva annyi bajtársa majd. A golyó, lovának sörényét lánggra lobbantva, a gyomrába csapódott. Hügel őrnagy messze kirepült a nyeregből, s kifordult belekkel, kezét széttárva megadta magát az égnek. Denevérhargon sírtam.

Magányos Csepel teherautó állt meg a szanatórium előtt. Egyik oldalán nemzetiszínű zászló lengett, a másikon vöröskeresztes. Élelmet hozott Karcagról. És környékéről. Budapestnek. A kórháznak. Pestről küldték ide. Ahol a kórházak nemcsak sebesültekkel vannak tele, hanem élelemmel is. Nálunk csak egy sebesült volt. Tüdőbeteg sok, mint rendszeren. Hívták az ételmezésvezetőt, Velez Pista bácsit, aki pár perc múlva – elmaradhatatlan fehér köpenyében – megérkezett. „Van a szanatóriumnak elég készlete” – mondta. „Ezt a föld népe gyűjtötte össze a harcoló és szenvedő fővárosnak” – így a gépkocsivezető. Ez már a harmadik kórház, ahová küldik őket, se tovább, se vissza nem viszik – mondta a kocsikísérő. „Jöjjenek – intett Pista bácsi. – Menjünk a konyhához.” Megkérte a portást, szóljon Kaposi bácsinak, a raktárosnak. Én is mentem, hogy segítsek pakolni. Pista bácsi ragaszkodott hozzá – a forradalom tisztasága jegyében –, hogy tételes átvételi elismervényt adjon. Pecséttel,

aláírással. A pecséten még a régi címer van – szabadkozott. A sofőr és kísérője szinte egyszerre mondták, hogy semmilyen elismervény nem kell. Sértő volna. Különben is, örülnek, ha ép bőrrel hazajutnak, mert amerre Karcagtól jöttek, végig Budapest felé araszoló orosz gép- és harckocsioszlopokat hagytak maguk mögött. „Az lehetetlen – így Kaposi bácsi –, hiszen most, hogy a fővárost kiürítették a szovjet csapatok, már arról tárgyalnak, hogy az egész ország területét elhagyják.” „Magának legyen igaza – mormogta szavai alján megcsillanó reménnyel a sofőr. – Félek, az oroszoknak lesz, mert ők az erősebbek.” Előbb több zsák krumplit, lisztet raktunk le, különféle méretű ládákban almát és körtét. Dróthálós ketrecekben élő libákat és kacsákat, vászonzacskókban fejtett babot, mákot, kis és nagy bödön zsírokat, több oldalszalonnát és parasztszonkát. Megszámálhatatlanul sok üveg befőttet, mézet. Egy se tört össze a hosszú göröngyös úton. Akadtak felcímkézettek is. Rajtuk ákombákom betűs felírás: barack, szilva, körte, birs... Észrevettem, hogy Pista bácsi szeméből csorog a könny. A befőtteket pakolta.

November 4-én ágyúörgésre, fegyverropogásra és hosszú iskolai szünetre ébredtek Magyarország koravén gyermekei. Mondják, még hosszabb emlékezetkiesésre is. De ebben én nem hiszek. A felejtés kényszerzubbonyát később húzták ránk. És a felnőttek? Ők tudják. Én gyermek voltam. Összeszedtem a lakásban található ennivalót, s szapora léptekkel igyekeztem... Igyekeztem... Hová? Nem túl a portán, nem túl a vöröskeresztes zászlókkal körbeagatott szanatórium határán. Rohantam volna, de a futásban megakadályozott hétmérföldes csizmám. Csak a portás volt ott, meg Velez Pista bácsi, aki a fiait várta. És néhány beteg. Egymás után két század honvéd vonult el előttünk. A szovjetek által hajnalban meglepett kaszányákból, halálos álmukból megmenekültek. Nagykovácsiba tartottak. Megmutattam nekik az utat az erdőn át. Később két civil felkelő keveredett a szanatórium bejáratához. Pista bácsi felküldte őket a konyhára enni. Megmutattam nekik a sorompóval lezárt utat, ahol csak a gyalogosok közlekedhettek. „Pesten hullahegyek vannak” – mondták. Tőlük csak mi, akik hallgattuk, voltunk riadtabbak. Mekkora lehet a hullahegy az emeletes házak között? Mint a barikád? Az Alföldön a dombot is hegynek mondják. Ha az, aki hullahegyet mondott, alföldi, akkor hulladombok vannak. Az is iszonyatos. A portás szól Pista bácsinak, jöjjön telefonhoz, a fia hívja. Melyik? – találgatom magamban én. Sanyi a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola negyedikes növendéke. Ebben a tanévben fog érettségizni. Ha fog... Pisti műszakis egyetemista. Szintén negyedéves. De négy évvel idősebb. A telefon, csodák csodája, működik. Az áram- és vízszolgáltatás is. Annyi csoda volt azon az őszön. Pista bácsi hallhatóan ingerült: „Ha nem elég huszonöt hadosztály, küldenek ötvenet, ha az is kevés, akkor százat, kétszázat. A Nyugat szeme láttára fogunk megdöglenni. De legalább legyen együtt a család. Legjobb, ha most azonnal hazajössz. Erre viszonylag nyugalom van.” Zöld katonai kocsi áll meg a nagykapu előtt. Mentőautó. Nem, nem akar bejönni. A nagykovácsi utat keresi? Nem, nem azt... Két katona ül elől. Nincs rendfokozatuk. A vörös csillagos sapkajelvény helyén műanyag Kossuth-címerrel feltűzött kokárda. Áhítattal nézem őket: Maléter Pál katonái. Hátrébb, kettejük között, egy civil. Karján nemzetőrszalag. Odaadom mindenem. Összes kincseimet. Kenyeret, sajtot, szardíniát, negyed rúd téliszalámit, hat darab piros almát. A kormány mögött ülő katona kabátujja hajtókájával elgondolkodva fényesítgeti az egyiket. Fölemeli és nézegeti, mintha eltörölgetett üveg pohár volna. Behunyja szemét. Félálomban emeli szájához az almát. Két hersegő harapás közt felriad. Mutatja, mintha végig csupa figyelem volna. Odaszól a bajtársának, aki pisztolyán babrál: „Vigyázz! Most már csőre van töltve.” A civil térképet böngész. Olyan, mint Károly bácsi. Ugyanaz a hullámos haj, dióbarna szem. De az övénel fényesebben csillog. Lázasan. 56 fokos lázban ég. Látszik rajta, hogy már Őrzőangyala is lemondott róla. „Forduljunk vissza, s a géppuskát állítsuk fel a

Csendilla padlásán. A Budakeszin át Pestre tartó orosz gépkocsioszlopot onnan hatásosan meg tudjuk zavarni” – mondja. A kártyavető javasasszony is elszontyolodna. Ma meg fog halni. Társaival együtt. „Öcsi, te meg vedd le azt a nadrágot meg csizmát, mert ha elkapnak az oroszok, agyonlőhetnek érte” – szól oda nekem a sofőrkatona, miközben hátramenetbe teszi a sebességváltót. Visszafordulnak és elrobognak a Mocsnek, majd tovább a Budakeszi úton Pest felé, a menekülés irányával szembe. Három civil jön. Ők a centrálét keresik. A magasfeszültségű vezetékek mentén, pontosabban alatt akarnak hazajutni Tatabányára. Ha a centrálé most lanovka volna, csak függőszékekbe kellene ülniük. Fegyvereiket a portán hagyják. Egy szuronyos puská és két dobtáras géppisztoly támaszkodik a falnak. Az egyikből hiányzik a tár. A szurony visszahajtván a puskacsőre. Ki tudja, használták-e őket egyáltalán. „Vidd ezeket az ócskavasakat hátra. S dobd a gipszgödörbe, István” – kér meg Nágler bácsi. Békésebb időkben Erős Jánosról mesélt, aki mindig megvédi a gyengébbeket. Akkor bennünket, magyarokat vagy alaposan félreismert, vagy csúnyán cserbenhagyott. A fegyverekkel körbeagatva támolygok végig az erdei úton, az igazgatói-gondnoki-személyzetis lakások mentén és a tenispályák mellett. A távolságot magam mögé taposva fura mód nem nehezebbnek, hanem mind könnyebbnek érzem a puskákat. Pár lépés választ el a gipszgödörtől. Körötte többméteres sávban minden bágyadtan fehér. Mint amikor halállal álmodik az ember. Megállok a peremen. Csaknem tele a gödör. Ide dobálják a betegekről vagy halottakról levágott gipszeket, gipszágyakat, gipszcsizmákat, használhatatlan művétagokat. Csupa mocorgás, lüktetés, hörgés, zihálás, nyikorgás minden. Karok, lábak, hátak, mellkasok, csípők, nyakak, fejek lenyomatai. A roncsolt ember emlékművei az élet és a halál útkereszteződésében. A legkülönbözőbb művétagok: karok, lábak – rögzítő tartozékaikkal, harisnyakötőszerű és -színű szíjazataikkal. És vicsorgó protézisek. Budapest gödörbe préselt hullahegyzei, amelyekről a felkelők beszéltek délelőtt. Szemfedőlapként rájuk terítve Magyarország közigazgatási térképe. Talán a sarkában virító Rákosi-címer miatt hányták oda. Kisebb betűkkel egymás alatt oroszul, angolul, franciául, németül megismételve Magyarország: Vengrija, Hungary, Hongrie, Ungarn. Nehezőkül ráéjtem a szuronyos puskát és a tár nélküli géppisztolyt. A dobtárasat a nyakamba akasztom.

Nem megyek vissza a portára. Fél év óta a szanatóriumot új kerítéssel övezik. Az öntött oszlopok kétoldali vájataiba pallószerűségű vastag betonlapokat csúsztatnak. Tetejükbe szögesdrótot feszítenek. A szanatórium olyan, mint a börtön. A tüdőbetegek, a szerelem szegénylegényei itt-ott már kivertek egy-egy betonlapot. Ahogy átpréselem magam a bacilyukon, önkéntelenül rádöbbenek, hogy a csizma kényelmes, nem lötyög a lábamon. Néhány lépés a cserjésben, és megállapítható, hogy a bricsesz nadrágot is mintha egyenesen rám szabták volna. Az Állami Vadvédelmi Területen vagyok. Ahová idegeneknek tilos a bemenet. Elérek a sűrűpor-bánya melletti szánkópályához. Ahol Csutinak majdnem lefagyott a lába. Nem vettük észre, hogy nyári cipőben akaszkodott ránk. A kis pisis. A szánkópálya fölött húzódik a centrálé. Zakhir Feri bácsi éveken át ilyeneket épített – családjától távol, az ország különféle szegleteiben. Havonta egyszer járt haza, s örökre elfelejtett mosolyogni. Fölérek a szánkópálya tetejére. Eldobott ballonkabát jelzi az egykori rajthelyet. Kiterült karján nemzetőrszalag. Az általam útbaigazított tatabányaiak dobhatták el. Felöltöm. Már csaknem természetesnek tartom, hogy tökéletesen jó rám. Az egyik zsebét lehúzó vastárgy – TT-pisztoly. A tárja üres. A másikban mintha üveggolyók csörögnének. Maroknyi lőszer. A pisztolyba és dobtáras géppisztolyba egyaránt jó töltények. Fél évezredes háttérzaj: ágyúdörgés és puskaropogás. Lódobogás veri fel az erdőt. Egyre erősebben. Minden más lármát elnyom. Közeledik. Ló és lovas. Nem az Apokalipszisé. Bár az is lehetne. Parancsörtiszt. A Württemberg-huszárok hadnagya. Arca kormos és véres. Mint ilyenkor illik. Cédulát nyom a

kezembe. Rajta ceruzával kapkodva rótt sorok. Nem magyarul írták, de magyarul olvasható. Üzenet? Utasítás? Parancs? Egyik se. Kérdések csupán: „Miért mindig hátra? Miért nem előre? Hát nincs magyar, ki a hazáért halni tudna?” Aláírás: Görgei. Az áruló! – teszem kesernyésen hozzá gondolatban. De hát akkor kik, mik vagyunk mi, ha ő az? Kik vagyunk, ha már a mérteket se tudjuk felfogni? Alkonyodik. A novemberi égen ökölcsapás a nap. Eszembe jutnak a velem egykorú srácok, akik most halnak meg... a szerelem íze nélkül szederjesedő ajakkal. És megindulok a torkolattüzek által széthasogatott város felé. Elfelejttem a nevemet, születési évemet, lakhelyem. A telefonszámokat. Anyám lánykori nevét. Hát ennyi lettem volna? Ki vagyok én? Nyitott könyv? Betiltható és betilthatatlan? A könyv legyek: korai önéletrajz. Olyan, mint bárki másé. Ha ő is én. Legyek az első földi ember. Olyan, mint bárki más. Ha ő is Ádám. Számjegyekkel kifejezve: Negyven4.

Budapest–Szigliget–Varsó–Salföld, 1972–1997.